

PRAVO SLOBODNE VOLJE: HEGEL O STVARANJU I VLASNIŠTVU

Goran Vranešević

Oddelek za filozofiju, Filozofska fakulteta,
Univerza v Ljubljani, Slovenija
goran.vranesevic@ff.uni-lj.si

Primljeno: 26. 9. 2019.

U članku se ističe uloga vlasništva u uspostavljanju slobodne volje. Ljudska sloboda obično se shvaća kao sposobnost pojedinca za proizvoljno donošenje odluka. Iako se čini da se radi o svjesnim akcijama, akcijama u kojima smo najbliže sebi, ipak nismo svjesni uzroka kojim se utvrđuju ove akcije. Ipak, umjesto da izgledimo vrijednosnu podjelu između slobode i nužnosti, naš je cilj objasniti kako je logika slobode imanentno vezana za nužnost izlaska izvan sebe. Hegel nije prvi koji je pokazao tu logiku, ali bio je najdosljedniji u iznošenju ideje slobode kao postajanje drugim. Za njega, biti slobodnom osobom, subjektom, znači eksternalizirati našu volju u neovisne vanjske stvari i time steći vlasništvo nad njima. Sloboda, dakle, nije individualna kvaliteta, već društveni princip, jer vlasnička prava mogu postojati samo u intersubjektivnim odnosima. U tom kontekstu, postavlja se pitanje: kako je u okolnostima gdje je subjektivnost proizvod vlasništva i dalje moguće stvoriti nešto iz ničega?

Ključne riječi: G. W. F. Hegel, pravo, vlasništvo, subjekt, stvaranje, negacija

»Već je dobrih tisuću i pol godina da je s kršćanstvom otpočela cvjetati sloboda osobe, pa je postala, unutar inače malog dijela ljudskog roda, općim principom. Sloboda vlasništva, međutim, od jučer je, može se reći, priznata ovdje-ondje kao princip.« (Hegel, 1989, 120–121)

Članak se bavi inherentnim ljudskim svojstvima koja čovjeka čine slobodnim bićem. Dok su u antičkom svijetu čak i najveći heroji bili sputani okovima sudbine, koja je od Edipa učinila ubojicu oca, čovjek

modernog doba aktivno pristupa svijetu vlastitim djelovanjem. Razumijevanje i poimanje slobodne volje kao individualnog kapaciteta čovjeka za samostalno donošenje odluka samo po sebi je proizvoljno zaključivanje. Naime, suština slobodne volje mora se shvatiti drugačije, ne kao čin koji je rezultat nezavisne odluke, već kao čin razdvajanja od sebe. Realiziranje takvog procesa omogućeno je izdvajanjem volje u ne-samostalni, vanjski objekt nad kojim se onda može uspostaviti vlasništvo, a čiji je rezultat formiranje subjekta. U tekstu ćemo istaknuti tu specifičnu osobinu formiranja subjekta.

Razvijanje i izvanjštenje (emanaciju) subjekta iz besmisla objekta najjasnije je artikulirao Hegel kada je u *Fenomenologiji duha* objasnio da subjekt iznalazi istinu i sigurnost samo kada potpuno napusti vlastitu supstancijalnu egzistenciju. Taj preokret nije konstituiran kao radikalno odbacivanje fiksnog značenja, već se ostvaruje tako što subjekt »sam sebi postaje drugo«, vlastita »negacija«, »otuđenje« ili, precizno formulirano, »refleksija u samu sebe u drugo bistvu« (Hegel, 1979, 10). Umjesto razumijevanja istine kroz neophodnost, koje onemogućava utvrđivanje doprinosa istine uspostavljanju stvarnosti, istina se mora razumjeti kao živuća struktura, proizvod refleksivnog okretanja sebe u svojoj drugosti. Iz ovog razloga je Hegel isticao da je bitno »da se ono što je istinito shvati i izrazi ne kao supstancija, već isto tako kao subjekt« (Hegel, 1979, 10). Isti princip može se primijeniti na poimanje slobode.

Nasuprot tipičnoj, zdravorazumskoj ideji očuvanja osjećaja slobode samoodređujućom voljom, Hegel je upotrijebio suprotnu logiku. Prema njegovom zaključivanju, naime, sloboda se ne reflektira u individualnoj odluci da se djeluje na ovaj ili onaj način, već, nasuprot tome, u činu onemogućavanja odluke koja se obično razumije kao koncept slobode. Kako je Hegel to koncipirao sloboda nije izborna ili voljna sposobnost, već praktično rasuđivanje koje odražava vlastiti sadržaj i formu. Proizvoljne odluke dio su slobode, ali pojam slobode uključuje i zabranu povrede temeljnih prava, jer je ostvarivanje slobode temelj svakog prava. Stoga je u kontekstu slobode potrebno govoriti o odvojenosti (*Entzweiung*) od nas samih,¹ budući da je »nužnost odvajanja faktor života koji je stvoren vječnim protivljenjem« (Hegel, 1986a, 21).

¹ Razdvajanje kroz različita razdoblja dobiva svojstven oblik: duh i materija, ili duša i tijelo, ili vjera i znanje, um i senzualnost, sloboda i nužnost, a s pojavom modernosti kako je razumio Hegel, konačno apsolutna subjektivnost i objektivnost.

Kod Spinoze, ova je sposobnost definirana terminom »*causa sui* [spoznaja supstancije pomoću same sebe]« (Hegel, 2010, 226), koja se manifestira samoposjedovanjem i samosvladavanjem. Kada se razumije kroz ovu premisu, pitanje o sposobnosti stvaranja dobiva na važnosti. Ako je sloboda preduvjet za akciju, misli li Hegel još uvijek na stvaranje koje se obično pripisuje Bogu ili umjetniku kada govori o stvaranju ni iz čega (*ex nihilo*)?

Da bismo odgovorili na ovo pitanje, neophodno je analizirati dvije Hegelove premise koje je iznio u tekstu *Osnovne crte filozofije prava*.² Prvo, sloboda i stvaranje nisu stvaralačke sposobnosti individue, već se moraju razumjeti kao suštinski princip društva. Drugo, za razliku od standardnih teorija, Hegelov suštinski doprinos razumijevanju pojma slobode mora se tražiti u tome da on pojam slobode razvija i realizira kroz pojam vlasništva³ jer, prateći njegov teorijski okvir, subjekt se realizira kroz stvari. Preciznije, okvir slobode formira se uklapanjem vanjskih materija u pravne odnose. Zbog toga vlasništva ne može se smatrati sredstvom zadovoljavanja potreba, jer je to »prvi opstanak slobode« (Hegel, 1989, 78). Vlasništvo kao ostvarenje slobodne volje potrebno je razlikovati od imovine koja označava čisto nasilje nad stvarima. Preciznije, posebnost imovine je u tome što »napravim nešto od prirodnih potreba, nagona i proizvoljnosti za svoje« (Hegel, 1989, 96).

Da bi individua ostvarila vlasništvo nad neslobodnim objektima, nisu neophodni formalni uvjeti nego je dovoljno da nad tim objektom provede neku svakodnevnu radnju, da rukuje njime, da ga uzme, preoblikuje, opiše ili iskoristi, čime ukida njegovu prividnu autonomiju. Kroz formiranje stvari, subjekt joj nameće slobodnu volju, s obzirom da »svatko, dakle, ima pravo da svoju volju učini stvarju ili stvari svojom voljom, to drugim riječima znači, da ukine (*aufzuheben*) stvari i da ih pretvori u svoje« (Hegel, 1989, 96). Ova praksa ne zahtjeva silu, jer je i jednostavan znak (*Zeichen*) ili »intuicija, neartikulirano shvaćanje (*Anschauung*) koje predstavlja potpuno drugačiji sadržaj od onog koje ima

² Iako je *pravo* u Hegelovu tekstu *Osnovne crte filozofije prava* odavno prevedeno kao zakon i nacionalna i internacionalna pravila koja reguliraju životne odnose između pojedinaca i zajednice, suvremena tumačenja točnije i bliže Hegelovoj ideji tretiraju *Recht* kao *pravo* i u tom smislu kao mogućnost djelovanja, postupanja ili upravljanja. Pravo se stoga mora promatrati kao pravo na potpuno ostvarenje slobodne volje, samim tim i kao pravo da postanemo ono što moramo biti.

³ Prema Hegelu »prvi način slobode je onaj koga trebamo poznavati kao vlasništvo« (Hegel, 1989, 78).

sama za sebe« (Hegel, 1986b, 270), dovoljan da bi se uspostavilo vlasništvo nad samoodrživim objektom. Zbog toga ljudska sloboda mora biti shvaćena kao nadređena (legitimno suverena) svim realitetima bez volje.⁴ Kada »označi stvar znakom« (Hegel, 2008, 71) subjekt ističe autoritet nad stvarima, izražavajući u isto vrijeme i vlastitu bit. Na ovaj se način internalizira vanjska razlika između objekta i subjekta ili, jednostavnije, individua mora postati stvar ako teži tome da postane subjekt:

»Općenitost je ove za sebe slobodne volje formalni, samosvjesni, inače besadržajni jednostavni odnos spram sebe u svojoj pojedinačnosti – subjekt je utoliko lice.« (Hegel, 1989, 81)

Personalnost se ne određuje ni kao opća svijest pojedinca ni kao konkretan, karakteristični odnos prema svijetu, već počinje »samosviješću o sebi kao potpuno apstraktnom ja« koji se može »apstrahirati od svega«, dok zna da je sam kao objekt »samoodređujući« i »potpuno određen i konačan« (Hegel, 1989, 81–82). U tom je smislu, na primjer, moguće da čovjek izgleda neugledno, ali bude ugledan, da radi posao advokatskog pripravnika, a ipak da bude dovoljno slobodan u sebi da izjavi da ne želi obavljati poslove koji su mu dodijeljeni. Ne iz osjećaja superiornosti ili da bi napakostio drugima koji su u istom položaju, već upravo iz obzira prema njima. Potpuno se predajući zadatku prepisivanja, takvi radnici bi se odrekli svoga prava da posjeduju stvari, svojstva koje Hegel pripisuje nečijem tijelu i životu. Nadalje, treba napomenuti da »tek u vlasništvu osoba postoji kao um« (Hegel, 1989, 91). Izvanjštene vlasništva nad stvarima omogućuje pojedincima da postanu osobe, oni su u mogućnosti stupiti u odnose s drugim vlasnicima pod uvjetom da su odnosi neograničeno opipljivi; svaka sposobnost, doktrina, umjetnost, izum, znanje, pa čak i religija tako su definirane kao stvari.

Uvjet da je pojedinac slobodan samo ako od sebe napravi stvar uključuje rizik od potpunog gubitka autonomije tako da on gubi sva svojstva slobodnog entiteta dok sebe poistovjećuje s osobinama prazne stvari. Ipak, bez rizika od gubitka vlastite biti ne može se realizirati čin slobode. U trenutku dok proizvodi spontanu misao o svijetu koji ga okružuje, pojedinac istovremeno stvara nemoguće vanjsko biće koje ga prisiljava na (re)akciju ako želi izbjeći posljedice poistovjećivanja

---

⁴ Jedan izuzetak je vlasništvo nad zrakom koje prema Hegelu nije legitimno »sve dok ga zarobimo granicama vlastitoga tijela«. Na sličan način »ograničava opseg autorskih prava jer je umjetničko djelo proizvod duha« (Kobe, 2012, 63).

s vlastitom vanjštinom (svođenja na misao-objekt koji proizvodi). Ali, postoji i način nadilaženja ovog problema karakterističan za aktivnosti u građanskom društvu. Budući da izražavanje slobode nije automatsko već zahtjeva »posebne fizičke i duhovne kapacitete i sposobnosti« koje omogućavaju nekome da se uključi u individualno djelovanje »koje je ograničeno uložnim vremenom i radom« (Ritter, 1997, 71), kao slobodna osoba pojedinac može izvanjštiti i otuđiti (*veräussern*) proizvod, bez da u njega uloži čitavu svoju suštinu. Čak i ako bi se ovaj posao obavio besprijekorno, ispostavlja se da se pravi čin može realizirati samo neuspjelim činom. Štoviše, »subjekt je upravo neuspjeh da postane subjekt« (Dolar, 1993, 77–78), pretpostavka koja ne negira namjeru da se uspješno realizira čin, već ističe onu Beckettovu poruku o tome da se mora opet propasti, i propasti bolje.

Prije nego što se zadovoljimo ovom interpretacijom i opišemo ono što proizvodi kreativnost slobode, neophodno je obrazložiti specifičnu upotrebu ove kategorije. Kao što nas Hegel često podsjeća, »ono što je uopće poznato nije zbog toga, što je poznato, također spoznato« (Hegel, 1979, 17). Ako stvaralaštvo razumijemo kroz prizmu osjetilne sigurnosti (*die sinnliche Gewißheit*), kojom Hegel počinje glavni dio *Fenomenologije duha*, onda je opseg spoznaje toliki kolika je bliskost sa sadržajem (svijetom) koji se u svom inicijalnom obliku reflektira u znanju. Čin stvaranja sumira čulne nadražaje bez našeg doprinosa, drugim riječima nema kvalitativnog utjecaja na razlike između objekta i nas. Svatko je omeđen i ograničen vlastitom domenom. Zbog toga je razumljivo zašto Hegel stalno tvrdi da čulna izvjesnost slovi za »najapstraktniju i najubogiju istinu« koja »iskazuje samo ovo: to jest« (Hegel, 1979, 59). Zato, ako preoblikujemo empirički materijal da bismo stvorili neki proizvod, mi ne stvaramo nešto novo, s obzirom da u nešto postojeće unosimo određenu izmjenu. U ovom momentu ova činjenica još je uvijek podložna promjeni i već u narednom trenutku može postati »ovo« (drugo). Takva uporna negacija predicanja za koje nema osnove (Hegel daje svakodnevni primjer, razliku koja je upisana u »sada«: sada je noć ili sada je dan) stvara mnoštvo empiričkog materijala van područja svjesnog. Važno je napomenuti da je ova objektivnost samo za nas jer se ne odnosi na našu svijest. Ono što tvrdimo kroz istinitost čulne izvjesnosti je stoga ništa drugo nego mnijenje (*Meinung*) o čulno konstruiranom objektu: »predmet postoji, jer ja za njega znam« (Hegel, 1979, 62). Kroz ovu izvjesnost na kojoj je inzistirao Hegel, a koja nema veze sa Schellingovom panteističkom »bezumnošću« niti s Kantovom

transcendentalnom logikom, ostvaruje se trajna artikulacija općosti (*Universalität*). Od raznolikosti i bogatstva čulnosti, preko identificiranja pozicije sebstva, dolazimo konačno do mišljenja kao refleksije prirodne svijesti koja joj prethodi. U svakoj od ovih faza stvara se novi objekt koji u sebi sadrži nijanse sebstva. Ali, budući da se Hegel paralelno kreće na dvije razine, svijesti i mišljenja, teško je odrediti u kojem se trenutku zaista može govoriti o stvorenom objektu.

Sada smo malo bliži odgovoru na pitanje o tome kako je moguće ni iz čega stvoriti nešto? Ono što čini ljudsku sposobnost da proizvede nešto ni iz čega nadilazi granice onoga što se može spoznati (spoznatljivog). Ali, umjesto uzaludnog traganja za nedostižnim ničim, koje je podjednako prisutno i nigdje i na nekom drugom mjestu, produktivnije je izložiti prvobitni čin, čime ćemo se približiti rješenju dileme vezane za proces stvaranja. Postoji poznata ilustracija vezana za Kabalu, na kojoj Bog stvara prazninu koja se onda može popuniti nečim, onim što nazivamo svijet. S druge strane, gledajući keramiku moramo zaključiti da stvaranje vaze ne znači samo stvaranje korisnog i estetski zadovoljavajućeg objekta nego i praznine koja se u njoj nalazi. Oba stajališta imaju suštinski problem jer podrazumijevaju postojanje dviju sfera koje se u jednom trenutku preklapaju. Punoća svijeta koji predstavlja Kabala ukida autonomiju praznine, dok se u primjeru nadahnutom umjetnošću *ništa* slijeva i u izvanjskost, tako da istovremeno *nešto* predstavlja i nešto unutrašnje i nešto vanjsko. Hegel u svojoj *Logici* ima drugačiji pristup. U njoj nastoji misliti Boga prije stvaranja svijeta čime »diskurzivnim parovima suprotnosti, bića i ničega, gradi sve više diferenciranih kategorija« (Simoniti, 2007, 95). Ovaj minimalni logički postulat omogućava nam da razumijemo da samo kroz rez možemo odrediti razliku između dodirivanja i onoga što je dodirnuto, gledanja i onoga u što se gleda, čak i mišljenja i misli. Rez je, dakle, prisvajanje svijeta, njegovo tijelo. Na primjer, mramorna statua, Berninijev *Zanos sv. Tereze*, objekt koji je zapravo prazan jer se ne može konzumirati, stvara sliku i artikulira svoju istinu nevezano od znanja. Već je Menon primijetio da se znanje i stvaranje ne preklapaju:

»... čovjek ne može istražiti ni ono što zna ni ono što ne zna; ono što zna – zato što, budući da ga zna, nema potrebe da istražuje; a ono što ne zna – zato što ne zna čak ni to što treba istraživati.« (Platon, 1970, 880)

Nemoguće je stoga stvoriti odgovarajuće znanje o aktivnosti stvaralačkog čina niti ju je moguće promatrati zbog njenog lingvističkog

karaktera. U svojoj *Retorici* Aristotel je praksu otkrivanja izjednačio s retoričkom vještinom. Štoviše, latinski termin *inventio* etimološki označava argument koji treba koristiti. Možemo ga označiti i kao strategiju ili strateški nacrt za otkrivanje argumentativnih (polemičkih) spojnica. Iako je ovaj koncept etimološki vrlo plodonosan, ne možemo se dalje zadržavati na njemu. Jedino je možda vrijedno istaknuti imanentnost i spekulativni karakter prirodnoga jezika na kojem moramo inzistirati ako želimo oblikovati um. Ovaj prelazak na um ne ukazuje na područje jezika u kojemu su objekt i subjekt skladni, već ukazuje da se riječi i značenja ne podudaraju. Ovakva definicija termina *inventio* je u vrijeme Francisca Bacona i njegovih nasljednika privremeno odbačena jer ju je zamijenila modernija varijanta, u kojoj se značenje fokusira na ono što nam je nepoznato. On je zaključio da je prethodna logika stvaranja mogla govoriti, ali ne i stvarati. Na taj je način objasnio samoreferencijalnu prirodu univerzuma, uvodeći trunku nepredvidivosti jer koristeći instrumente (kompas, teleskop ili abak) na putu k spoznaji ne možemo sa sigurnošću znati do koje su mjere instrumenti zaslužni za to što smo postigli određeni cilj. Zanimljivo je da je i Leibniz stavio znakove među ove vrste instrumenata zbog njihove sposobnosti povećavanja vidljivosti naših ideja. Na taj nas način i znaci vode, kao i svaki drugi instrument. Kao što nam iskustvo pokazuje da svaka novina izaziva kompletnu promjenu praksi i rezoniranja, tako i logika mora »uspostaviti nove, jasne staze uma, počevši od prvih (osjetilnih) spoznaja« (Bacon, 2000, 28). Međutim, s naše se pozicije vidi da nije očigledno da mi razumijemo stvaranje kroz prizmu sistematične metode koja je u skladu s određenim pravilima i principima.⁵ U ovim slučajevima ne možemo govoriti o samoodređivanju jer kao pojedinci sudjelujemo u nekonzistentnom odnosu prirode, s jedne strane, i duha, razuma, s druge strane.

Možda ćemo brzo razumjeti suštinu kreativnosti kod Hegela ako uzmemo primjer iz svakodnevnog života, pripremu dobrog jela. Derrida je ovu karakteristiku nazvao »Hegelov beskrajn metabolizam« (Derrida, 2009). Znamo da on shvaća razumijevanje kao svojevrsnu integra-

---

⁵ U to vrijeme je Christian Wolff u svom traktatu *Von dem Nutzen eines Lehrbegriffs der Erfindungskunst* istaknuo nesposobnost znanosti matematike da svoj inovativni potencijal u području geometrije prenese i na ostala polja: »Matematičari su u stanju da u području geometrije ostvare izuzetna postignuća koja mogu ponuditi svojim kolegama; ipak, i kad se usude prijeći svoje granice i pokušaju postići nešto slično u drugim disciplinama u kojima su do sada postigli malo ili nimalo, lutaju daleko od istine, nastavljajući sa svojim lošim maštarijama (*schlechte Einbildungen*).« (Wolff, 1997)

ciju u veliki digestivni sistem. Iako možemo reći da je ovo moment u kojemu se događa *Aufhebung* (označavajući podizanje, odustajanje, zadržavanje, ukidanje, nadilaženje, prevladavanje; Hegel, 1979, 469), isti proces također sadrži i trenutak stvaranja. Gdje bismo mogli pronaći više kreativnosti nego u jelu koje je pripremljeno iz duše? Slijedeći Hegelovu dijalektičku metodu, imamo na prvome mjestu ideju, apstraktni koncept hrane koji još uvijek nije krajnji proizvod niti vlasništvo. Znamo za njeno neposredno biće (*Sein*) i izgled (*Erscheinung*) koje dodjeljujemo hrani, ali budući da njena bit nije jednostavno prenosiva u skladu s ovim aspektima, moramo ih nadići. Kada direktno realiziramo ideju, koristimo »individualnu volju subjekta« (Hegel, 2008, 53) koja podrazumijeva određene prirodne sklonosti, fizičke sklonosti, samovolju (*Willkür*), kao i određenja vanjskoga svijeta. Slobodan čin stvaranja, kada je u pitanju priprema obroka, nalaže (*soll*) odbacivanje ideje da je jelo običan čin njege tjelesnog sustava i da se, umjesto toga, čin integriira i dovede do savršenstva. Na ovaj način pojedinac ne samo da kuha nego i prisvaja sebe i sam sebe čini osobom.⁶ Umjesto da jednostavno rukujemo objektom, mi kao pojedinci prisvajamo pojedine objekte i na taj način razmišljamo i o svome prirodnom i kulturnom određenju što je na kraju i način samoodređenja (jedinstvena volja koja teži sebi samoj). Otuda zabrana svakog čina koji bi bio u suprotnosti s ovim konstruktivnim principom jer se takvi »nezakoniti činovi« ne odnose samo na pojedinca koji oblikuje svoju ličnost nego i na svaku drugu potencijalnu ličnost. Tamo gdje imamo najčistiji oblik individualnosti tamo možemo naći, u istoj mjeri, i univerzalnost. Ona se označava negiranjem koje se pojavljuje prilikom općenja s drugima koje, s druge strane, omogućuje pojedincu da postane član zajednice, jer se obvezao na zapovijed: »budi osoba (*Person*) i poštuj druge kao osobe« (Hegel, 1989, 84). Univerzalnim karakteristikama, s druge strane, ljudi daju konkretan smisao u državi, u zajednici građana/ki kojima je integritet života ugrađen u institucije i tradiciju.

Iako pripadnost građanskoj zajednici podrazumijeva izuzetno komplicirane procedure, čini se da skoro automatski doprinosi dostizanju stupnja u kojemu se pojedinac transformira u osobu. Moramo uzeti u obzir i to da i personalnost traži da se empirijski manifestira, da

---

⁶ Dušan Radović daje slikovit opis ove personifikacije kroz jelo jednog strašnog lava: »Ne pitajte što je jeo. Taj je jeo što je htio. Tramvaj cijeli i oblaka jedan dio. Strašno, strašno! Dok ga Bana, jednog dana, nije gumom izbrisao. Strašno, strašno!« (Radović, 1990, 12)

na taj način prenese svoj u vanjski svijet, samim time i da izrazi volju koja postoji sama za sebe. Počevši od svoga tijela (*Leib*), osoba mora odrediti svoju izvanjskost izražavanjem svoje samosvijesti volje. Kroz obrazovanje i trening ljudsko tijelo može postati »voljni organ i nadahnutu sredstvo« (Hegel, 1989, 99) kroz koji se duh aktualizira kroz tijelo i kroz koji ga zaposjeda. Za ostale, ja sam slobodan i mogu stvarati nove stvari u svome tijelu, jer njega imam. Iako je otuđivanje suštinska karakteristika subjektivnosti, posljedica zahtjeva otjelovljenja je ta, naravno, da ne možemo otuđiti samo tijelo i vrline koje ono posjeduje jer ćemo tako ukinuti i njegovu slobodu. Jedini način da drugom damo pravo na stvaralaštvo je da prvo posjedujemo to što želimo dati. Dakle, moramo preoblikovati vanjsku stvarnost (nečije tijelo, rad, vještine, a možemo dodati i vjerovanja, religiju itd.) u konstitutivni element konkretne volje i djelovanja neke osobe. Prisvajanje je oblik internalizacije kroz koju prisvojeno vanjsko postaje dio egzistencije (*Existenz*) i pojave (*Erscheinung*) vlasnikove volje i njegova suština, omogućujući mu u isto vrijeme da on »počinje sebe posjedovati i postaje vlasništvo sebe samoga i spram drugih« (Hegel, 1989, 110). Vlastitom voljom mi možemo proizvesti *Aufhebung* nad vanjskim da bismo tako stvorili uvjete u kojima se može stvoriti novi objekt, a za što nisu sposobni, prema Hegelu, ni robovi ni djeca sve dok ne ostvare svoju personalnost.⁷

Kao što smo već vidjeli, postajemo osoba kroz prisvajanje koje je, međutim, ograničeno nepostojanjem ili malim brojem raspoloživih objekata. Jedna osoba može posjedovati samo stvar nad kojom nije uspostavljeno vlasništvo (*herrenlos*). Jasno je koji problem ima stvaralac u ovoj situaciji. Kako je moguće, u situaciji s ograničenim resursima jer se »prvobitna akumulacija« uvijek već dogodila (Marx, Engels, 1974), od stvari napraviti jedinstveni objekt? Ako moramo željeti da samo dostupne stvari, one koje su »bez vlasnika« (Hegel, 1989, 103), prisvojimo i da one postanu naše vlasništvo kako bismo postali osobom, onda nije dovoljno jednostavno slijediti Hegelove formalne pret-

⁷ Hegel smatra da robovi nemaju obveze baš zato što ne posjeduju prava. Ako ne možemo pojmiti svoju slobodu, ne možemo posjedovati određena prava, neodvojiva od obveza. Kroz ovu strukturnu je vezu Marx (u tekstu *Otuđeni rad*) identificirao emancipatorski potencijal radničke klase. Kao što smo vidjeli, osoba je neodvojivo povezana s imovinom. Budući da su radnici klasa bez vlasništva, oni nisu imali ni pravo na slobodnu volju. Zbog toga je nemoguće ne kritizirati otuđenje rada i ne ponuditi rješenje u obliku zajedničke imovine, iako je to tema za neki naredni rad. Ipak, sada je bitno istaknuti da zbog toga radnička klasa ne posjeduje kapacitet za stvaranje.

postavke da su umjetnička djela, knjige, talenti, vještine itd., izraz duha, u istom smislu kao što se to odnosi na prirodne stvari. Pravo na potpuno, univerzalno stvaranje slobodnom voljom postiže se kroz strukturu neprimjerenosti. Za početak, kad je u pitanju pravo na vlasništvo, može se identificirati kao izraz volje jedne osobe koja se može izraziti samo pred drugim osobama, ugovornom obvezom koja uspostavlja određenu razmjenu među njima.

Put koji vodi kroz dobro poznatu dijalektičku formu koja ne završava na odgovarajućim pozicijama, na presjeku stajališta dvije suprotstavljene osobe, često rezultira nepravičnim stanjem (npr. sukobima među njima). Obrazac po kojemu se osoba personificira uključuje i jedan dijalektički defekt jer će se pojedinac, čim se suoči s potencijalnim gubitkom prava, naći na samom početku puta k sebi. Poriv slobodne volje povlači sa sobom vlastite efekte negativnosti. To se nigdje ne vidi bolje nego kad se subjektivnost sagleda kroz mrežu interakcije subjekata koja ne samo da izlaže subjekte društvenim interakcijama nego i kreira antagonizme koji se »rješavaju« samo iskorakom naprijed u razvoju duha, ali po cijenu dodatnih proturječnosti. Tako knjiga *Osnovne crte filozofije prava* daje detaljan prikaz ličnosti u posebnim trenucima ograničavanja; u djelu o porodici osobe postaju članovi, mi u drugima i drugi u nama, u jedinstvu u kojemu smo »ne kao osoba za sebe, nego kao član« (Hegel, 1989, 287). U građanskom društvu osoba se realizira kroz građanstvo, na poziciji između objektivnog procesa i subjektivnih prava. Ipak, budući da je u »građanskom društvu svako (je) sebi svrha, sve drugo mu je ništa« (Hegel, 1989, 318), takvi krajevi su u posljednjoj instanci uvijek sebični, a omogućeno blagostanje uvijek je djelomično. Na kraju, u državi je prisutan negativan princip zbog nemogućnosti osiguravanja osobnih i socijalnih prava svima, u svakoj prilici. Svaki korak u razvoju subjekta tako sadrži negativnost prethodnog jer je stvaranje predmeta uvijek troslojna struktura u kojoj su pokreti međusobno povezani, praćeni neizvjesnim posljedicama i neadekvatnim izražavanjem slobodne volje.

Svi ovi neuspješni stvaralački činovi svjedoče o ponovnim neuspjelim pokušajima određivanja istine. Ipak, prema Hegelu, jedino rješenje ili istinu u ovoj situaciji možemo pronaći u formalnom (*Formelle*) odrazu tog neuspjeha. Nakon ovoga je potpuno jasno da predmet znanja ne sadrži oformljenu istinu jer se ona konstituira izvan njegove spoznaje. Ali u ovom spekulativnom preokretu, on je nagrađen nečim ne-

očekivanim. Hegel samo prihvaćanje nemoći sagledavanja nominalne vrijednosti istine u nekoj situaciji smatra pozitivnim proizvodom svijeta jer samo takav oblik stvaranja potpuno mijenja društvenu strukturu. Ako postoji čin stvaranja, onda je to čin samoodređivanja subjekta kroz vlasništvo. To su, prema Hegelu, posljedice slobodnog voljnog čina.

Literatura

- Bacon, Francis (2000), *New Organon*, Cambridge: Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139164030>
- Derrida, Jacques (2009), *An interview with Jacques Derrida on the limits of digestion*. Dostupno na: <https://www.e-flux.com/journal/02/68495/an-interview-with-jacques-derrida-on-the-limits-of-digestion/>.
- Dolar, Mladen (1993), »Beyond interpellation«, *Qui Parle* 6(2), str. 75–96.
- Hegel, G. W. F. (1979), *Fenomenologija duha*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Hegel, G. W. F. (1986a), *Jenaer Schriften 1801–1807*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hegel, G. W. F. (1986b), *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Dritter Teil*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hegel, G. W. F. (1989), *Osnovne crte filozofije prava. S Hegelovim vlastoručnim marginama u njegovu priručnom primjerku filozofije prava*, Sarajevo: Vese lin Masleša – Svjetlost.
- Hegel, G. W. F. (2008), *Outlines of the Philosophy of Right*, prijevod T. M. Knox, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Hegel, G. W. F. (2010), *Encyclopedia of the Philosophical Sciences in Basic Outline Part I: Science of Logic*, prijevod Klaus Brinkmann, Daniel O. Dahlstrom, Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Kobe, Zdravko (2012), »Svet brez sveta: Heglova teorija dejanja in težave z obćim«, *Časopis za kritiko znanosti*, sv. 248, god. 40, str. 53–64, 162, 166.
- Marx, Karl; Engels, Friedrich (1974), *Kapital – kritika političke ekonomije*, prvi tom, knjiga 1: *Proces proizvodnje kapitala*, Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta.
- Peperzak, Adriaan (2001), *Modern Freedom. Hegel's Legal, Moral and Political Philosophy*, Dordrecht: Kluwer Academic Publisher. doi: <https://doi.org/10.1007/978-94-010-0856-3>

- Platon (1970), *Dijalozi/Platon*, prijevod Miloš N. Đurić, Albin Vilhar, Beograd: Kultura.
- Radović, Dušan (1990), »Bio jednom jedan lav«, u: Radović, Dušan, *Poziv na putovanje*, Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Ritter, Joachim (1997), »Person und Eigentum. Zu Hegels Grundlinien der Philosophie des Rechts«, u: Ritter, Joachim, *Klassiker Auslegen: G.W.F. Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Berlin: Akademie Verlag.
- Simoniti, Jure (2007), »Nelagodje ob določnosti«, u: Honneth, Axel, *Trpeti zaradi nedoločnosti: reaktualizacija Heglove Pravne filozofije*, Ljubljana: Krtina.
- Wolff, Christian (1997), »German Metaphysics«, u: Wolff, Christian, *Gesammelte Werke I.2*, Hildesheim: Olms.

THE RIGHT OF FREE WILL: HEGEL ON CREATION AND PROPERTY

Goran Vranešević

The article highlights the role of property in the establishment of free will. Human freedom is usually understood as individual's capacity for arbitrary decision-making. While it seems that we are dealing with conscious actions, actions where we are closest to ourselves, we nonetheless remain unaware of the causes whereby these actions are determined. But instead of reconciling the age old divide between freedom and necessity, our aim is to expound how the logic of freedom is immanently bound to the necessity to go outside oneself. Hegel was not the first to demonstrate this logic, but was the most consistent in laying out the idea of freedom as self-othering. For him, being a free person, subject, means to externalize our will into a non-independent extraneous things and thereby obtain ownership over them. Freedom is therefore not an individual quality, but a societal principle as property rights can only exist in intersubjective relationships. In this context, the following question comes to the fore: how is in circumstances where subjectivity is a product of ownership still possible to create something out of nothing?

Key words: G. W. F. Hegel, right, property, subject, creation, negation